פרק שנים עשר

להגנת כבוד הרמב"ם

בספרו של מהר"ץ בשם „עטרת צבי" כלולים שני [1] מאמרים [2] המוקדשים להגנת הרמב"ם: „תפארת למשה" [3] ו־„דרכי משה" [4]. בהקדמתו למאמר „תפארת למשה" כותב מהר"ץ: „דעו, רבותי, כי התלונות הישנות נגד רבינו הרמב"ם, אשר כבר נשכחו מאז ועקבותם לא נודעו, הנה קמו איזה אנשים, ויצאו עוד הפעם לקראתו למלחמה, מזכירים את הנשכחות, פתחו את ספר הזכרונות, וטוענים על הרב כי אריסטו וחכמי ערב מדברים מתוך גרונו של משה, ואין לדבריו ביסודי הדת שורש וענף, לא בתורת משה ולא בתלמוד רבינא ורב אשי, והרחיב המשתד"ל פיו [5] והאריך לשון לדבר תוהו בקדוש ישראל".

1. הספר כולל ששה מאמרים: 1) דרוש נכבד על הפסוק בישעיה נד יז „כל כלי יוצר עליך לא יצלח" לפי פירוש הרמב"ם. 2) משפט ההוראה — על תקנות וגזירות וכח בי"ד בכלל ובפרט. 3) תפארת למשה. 4) דרכי משה. 5) אגרת בקרת על התרגומים. 6) מטבע הברכות בענין ברכת המצוות, נדפס זאלקווא תר"א.
2. כנראה שלשני המאמרים האלה נתכוון גייגר במכתבו קרית ספר, שנה א', חוב' ב' עמ' 159, שמהר"ץ רצה שהוא יפרסם בגרמניה, ועי' בפרק הקודם.
3. „כולל התנצלות בעד ספרי רבינו הרמב"ם ז"ל, להראות כי קצת הטוענים מאנשי איטליה ואשכנז, אשר מזכירים היום הנשכחות מני אז, לגלגל עליהם הישנות, שגו ברואה, נוסף על מה שלא יצאו ידי חובת האדם, וחטאו נגד הנימוס והיושר, לפגוע בכבוד אדם הגדול הזה, עמוד התוך, אשר בנה בית נאמן בישראל, ואשר מפיו אנו חיים היום לאמונה ולהלכה למעשה" (משער הספר).
4. בשערו כתב „בו יתארו היסודות מעיקרי האמונה, מסתעפים מספרי הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל, גם תועליות הרבה מחיבוריו היקרים, הלא המה פירושו למשנה וספר המצוות וספרו הגדול משנה תורה להשלמת חכמת התורה" . . .
5. הכוונה לשמואל דוד לוצאטו [שד"ל]. נולד ר"ח אלול תק"ס ונפטר בליל

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

כן הוא טוען „כי אפילו אותן התלונות הישנות אשר עוררו הקדמונים, לא היו רגילים על לשונו, והעתיק בלי חיפוש ובדיקה, ובלי עיון במקור הדברים, רק המשתד"ל ידבר והמיש"ר [6] ינענע לו ראשו, והאומר והמסכים שניהם סררו דבריהם כאיש חולם חלום, כאשר אני מראה לפניך".

ובהקדמתו למאמר „דרכי משה" כתב: „אמר המחבר טרם אתחיל לדבר, אמרתי לבא בקצרה לגלול מעל רבינו חרפת מריביו אשר יטענו עליו, כי בארבעה פרקים הראשונים מספר המדע, המה מעשה מרכבה ומעשה בראשית, לא שאב ממקור נאמן, כתבי קדש ודברי חז"ל, רק העתיק לנו דיעות חכמי יון, שראה שנתקבלו בזמנו, והנה אראך, קורא אהוב, כי אין ממש בדבה הלזו".

מהר"ץ הכריז מלחמת מצוה על שד"ל וגם על יש"ר, שהצטרף להתקפתו של שד"ל נגד הרמב"ם. מהר"ץ לא היה היחידי בשדה קרב זה, שגם גדולי המשכילים כרנ"ק[7], שב"ה [8], שי"ר [9], שלשת ה„רואים" [10], ר' אליקים בן יהודה מיהלזאק, הידוע בשם „המיהלזאגי" [11] ואחרים [12], יצאו במלחמת מגן ותנופה כנגדו.

אוצר החכמה

יוהכ"פ תרכ"ו. עי' אבטוביוגרפיה שלו, לוח ושנתון היהודים 1847, בעריכת איזידאר בוש, וכן בביוגרפיה של ברנפלד, ברלין 1900. וביחוד בהיסטוריה של הספרות העברית החדשה, לי' קלוזנר, ח"ב, עמ' 40—121.

6. הכוונה ליש"ר, שכן כבר בתקופה זו הכיר מהר"ץ את דעותיו הכפרניות.

7. כרם חמד, ח"ד, מכתב כז, עמ' 160—274.

8. AZJ 1845, עמ' 702. בהספדו של מהר"ץ על שב"ה (שמשון בלאך הלוי), הוא מספר שרק בגלל חריפות סגנונו נגד שד"ל לא יצאה לאור חוברתו של שב"ה בשם „אי כבוד" להגנת הרמב"ם, וראה תגובת שד"ל באגרותיו ליה"ש, עמ' 709.

9. עי' Annalen של יאסט, 1839, גל' 22, עמ' 171.

10. הרואה, חוברת ב, אפען תקצ"ט, עמ' 21—56, 93—98, 147—160, ועי' בתולדות שי"ר לש' ברנפלד, עמ' 98, שקנאת יהושע העשיל שור [יה"ש] עלתה כנגד החוברת השניה, והוא השתדל אצל השלטונות בלבוב והצליח לאסור את הדפסתה מטעם הצנזורה, וע"כ נדפסה באפען בהונגריה, כמו „עמק שושנים" למנחם מנדל ראזענטהאל, עי' קלויזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, ח"ב, עמ' 239.

11. דודנו של רא"ז מרגליות, עי' עליו בס' ברודי, לנ"מ גלבר, הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלם תשט"ו. לא ידוע לי היכן פרסם דבריו נגד שד"ל, וציינתיו לפי Annalen שם, כי באגרות שד"ל ישנו רק מכתב אחד אליו (עמ' 602—605),

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

שד"ל מציין באגרתו ליש"ר „והנה הרמב"ם עם כל התפלספותו היה בעוכרינו, כי בתחילה היו דברי חכמים כדרבונות להנהיג את הבהמה (הלא הוא ההמון), אל כל אשר יראו החכמים טוב ומועיל, לפי הזמן והמקום; והוא, הרמב"ם, עשה אותה כמסמרות נטועים, לא יזוזו ממקומם, כי הנה הוא כתב הלכות פסוקות, ובקש להסיר כל הספקות, ולהשכיח כל המחלוקות, ולהביא את כל ישראל, כל חכמיהם שבכל דור ודור, תחת עול המסקנה אשר ישרה בעיני חכמי התלמוד, או בעיניו [13] — — — ועצור במלין לא אוכל על אמונה אחת, אשר לקח הרמב"ם מאריסטו ומפרשיו, אשר הזיקה לב עמנו מצדדים הרבה".

אישיותו של מהר"ץ מתבלטת במלא הדרה, דוקא במלחמתו זאת נגד אלה שפגעו קשות בכבודו של הרמב"ם, ועל ידו בכבוד כל היהדות כולה. הוא היה היחידי, שערך את המלחמה בשני ספרים שלמים, ומכל בנינו של שד"ל כמעט לא הניח אבן על אבן.

בשני ספריו לא רק שהגן על הרמב"ם וביטל את כל דברי מתנגדיו, אלא עבר למלחמה חינוכית, והוכיח שספרי הרמב"ם, טעמם לא פג במשך מאות בשנים, ולא רק בשעתו הורו לנבוכי הזמן, אלא שגם בדורו, המאה התשע עשרה, הם עשויים לשמש מדריך לנבוכים, אם רק ידעו הרבנים לנצל את תכנם [14].

תפארת למשה

בפרק הראשון הוכיח מהר"ץ את חוסר ההגיון בטענה כי הרמב"ם רצה להשכיח את המשנה והתלמוד מבני ישראל, על ידי ספריו, במיוחד על ידי משנה תורה, ואלו הן הוכחותיו:

1) הלא הרמב"ם בעצמו מדבר בשבח התועלתיות היוצאות לנו מן המשנה [15], וזאת עשה לאחר שחיבר את משנה תורה שלו [16].

2) כן הדגיש הרמב"ם, בהקדמתו ל„יד החזקה", שהוא חיבר פירוש

ושם אינו מדבר על זה, יש עדיין לבדוק בראבי"ה, אופן תקצ"ז.

12. עי' MGWJ בעריכת ר"י היינמן, 1935, מאמרו של מקס גרונעוואלד, עמ' 168—180 על יחסו של אחד העם לרמב"ם.

13. כרם חמד, ח"ג, מכתב ה'.

14. דרכי משה, הוצ' זאלקווא, עמ' יג.

15. ספר המאור, הוצ' רבינוביץ, עמ' פד—פה.

16. פירוש המשניות חובר בשנת 1168; משנה תורה בשנת 1180, ומורה נבוכים בשנת 1190.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 313 הודפס ע"י אוצר החכמה

לתלמוד בשלשה סדרים[17], ועוד ידו נטויה לחבר פירוש לארבע מסכתות, ולמה חיבר את פירושו, אחרי שכבר גמר את הספר, שעל ידו ישכיח, כביכול, את כל המשנה והתלמוד.

3) בהרבה מקומות במשנה תורה אנו רואים שהרמב"ם הסתמך על ידיעת הקורא בש"ס, כמו בענין הארבעה שנכנסו לפרדס[18], שלולא החיפוש במקורות לא היה הקורא יודע את כוונתו, והיודע את דרך הלימוד של הרמב"ם, כמה רחוק היה משטחיות, יבין שאלמלא היה מסתמך על הש"ס, ועל הקורא שיבדוק את המקורות, היה מסביר את הענין על בוריו.

4) תנאים ואמוראים רבים הזכיר בספרו בקשר להלכותיהם ותקנותיהם, שלכאורה אין צורך בזה כי איפה יחפש אחריהם הלומד, אם כונת הרמב"ם היתה להשכיח את המקורות האלה, ובמיוחד הדבר בולט בענינו של רבי עקיבא וטעותו בבר כוזיבא[19], שכן רק בעזרת המקורות בבבלי, ירושלמי והמדרשים, ניתן לעמוד על כל הענין, שעליו רמז הרמב"ם[20], וברור איפוא שרק בעניני הלכה רצה הרמב"ם להקל על הלומדים, כמו שמסביר זאת בעצמו[21].

5) ובכלל כיצד יעלה על דעתנו שהרמב"ם ירצה להשכיח מאתנו את האוצר הבלום של תולדות עמנו, הנמצא בשני התלמודים, הלא במסכת שבת (יג ב) אמרו שהתירו לכתוב מגילת תענית, מפני שהנסים שנעשו לאבותינו היו חביבים עליהם.

6) בוא וראה כיצד הדגיש חשיבות אגדות חז"ל: „והסתכל איך אלה הענינים המופלאים האמיתיים, אשר אליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים מפוזרים במדרשות, כשיעיין בהם האיש החכם"[22], ואם אגדות חז"ל המפוזרות בשני התלמודים, ולא רק במדרשות, תעלמנה מאתנו, איך נסתכל בהן ובחכמתן המופלאה.

7) ובמיוחד הרי הרמב"ם מבדיל להלכה בין טועה בדבר משנה ובין טועה בדברי האמוראים[23], ואם לא נדע מה מקורו במשנה ומה מקורו בדברי האמוראים, איך ידע הדיין להבדיל ביניהם?

17. ספר המאור, שם, עמ' פג, ועי' בביאור שם.
18. חגיגה יד ב; הלכות יסודי התורה פ"ד הי"ג.
19. הלכות מלכים פי"א ה"ג.
20. ועי' הגהות יד איתן על הרמב"ם, שם.
21. אגרות הרמב"ם לר' יוסף אבן עקנין.
22. מו"נ, ח"א, פרק ע'.
23. הלכות סנהדרין פ"י ה"א, ושם מצטט דברי חז"ל בחגיגה יב ב בנוגע לשם

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 314 הודפס ע"י אוצר החכמה

בפרק השני הוכיח המהר"ץ שלא זו בלבד שהרמב"ם לא רצה להשכיח מאתנו את התלמוד, אלא אדרבא הטיל עלינו חובה ללמוד בו, כי בהלכות יסודי התורה[24] הדגיש, שאע"פ שאמרו חז"ל שדבר קטן — הויות דאביי ורבא[25], מכל מקום ראוי להקדימם, כי הן מיישבות דעתו של אדם תחילה, ועוד שהן הטובה הגדולה שהקב"ה השפיע לישוב העולם הזה. והוויות דאביי ורבא אינן רק פסקי הלכות אלא בעיקר הכונה על המשא ומתן של ההלכה, על השקלא וטריא. במכתבו להדיין מאלכסנדריה, ר' פנחס[26], כתב בפירוש: „וכי אני צויתי או עלתה על לבי שאשרוף כל הספרים שנעשו לפני מפני חבורי? והלא בפירוש אמרתי בתחילת חיבורי, שלא חברתי אותו אלא מפני קוצר הרוח למי שאינו יכול לירד לעומק התלמוד ולא יבין ממנו דרך האסור והמותר"... וגם בהלכות תלמוד תורה[27] פסק הרמב"ם להלכה שצריכים לשלש את הלמוד... אבל „לכשיגדל ולא יהיה צריך ללמוד תורה שבכתב ושבע"פ, יפנה כל ימיו לגמרא לבד, לפי רוח שיש בלבו וישוב דעתו". דבריו, איפוא, ברורים, כי לאחר שלא יצטרך יותר לעסוק בהלכות פסוקות, בתורה שבכתב ושבע"פ, יקדיש את זמנו ללמוד הגמרא, כלומר תורה לשמה ממש.

בפרק השלישי הסיר המהר"ץ את האשמת שד"ל, כאילו אריסטו מדבר מתוך גרונו של הרמב"ם[28]. בראשונה הוא מוכיח מדברי הרמב"ם עצמו[29] שכל כוונתו היתה להיעזר בחכמות ולהבין על ידן את הדברים הסתומים לנו בדברי חז"ל, וייתכן שבזמנם היו ספרים בענינים אלו ואבדו לנו, ועל כן מה שהתברר אצל היונים בראיות ברורות שאין בהן דופי, ואינן מתנגדות לתורה הכתובה והמסורה, אין חשש לקבל אותו, והן בבחינת רקחות

ערבות, ומבראשית רבה (פס"ח ס"י) להסבר המלה מענה אלקי קדם (דברים לג כז), וכנ"ל (בהערה 16) יצא ה„מורה" לאור כעשר שנים אחרי ה„יד החזקה".

24. פרק ד', הלכה י"ג.

25. סוכה כח א.

26. קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, לייפציג תרי"ט, תשובה ק"ם, ומענינת שם הגדרתו להבדיל בין חבור ובין פירוש, וכיון שספרו הוא חיבור, אין צורך להכניס בו את כל הדעות, עיי"ש.

27. פרק א' הלכה י"ב.

28. עי' במו"נ, הוצאת דר. יהודה אבן שמואל (קויפמן), חלק שני, כרך א', בהקדמה, עמ' קיד—קכו, על טענות הרמב"ם נגד אריסטו.

29. עי' בפרק ע"א, בחלק א', שבמורה.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 315 הודפס ע"י אוצר החכמה

וטבחות לדברים שבקדושה[30]. ועובדה היא שהרמב"ם האומר[31]: „שכל מה שאמרו אריסטו בכל הנמצא, אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ, הוא אמת בלא ספק", הוא שאמר: „הנה אמר ראש הפילוסופים, אריסטו, באמהות ספריו... יסמוך בהם דעתו בקדמות העולם, ובכיוצא בזה יאמר באמת: לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם", „כשהוא סומך דעתו על הזיות הצאבה, איך לא נסמכהו אנחנו במאמר משה ואברהם ובכל מה שיתחייב ממנו"[32]. ואם כי שיטת אריסטו נראית בעיני הרמב"ם בנוגע לכל מה שנמצא מתחת גלגל הירח, מכל מקום הוא דוחהו בשתי ידים בנוגע לקדמות העולם, וטוען שגם לאריסטו אין מופת חותך על קדמות העולם, וגם אריסטו בעצמו מוכרח להודות בזה[33]. הדבר הוא פשוט אצלו, „שאריסטו הוא תכלית שכל האדם במה שהוא אדם, אבל במה שנוגע לתורה ונבואה, אלו הם למעלה מהשכלה ותבונה אנושית"[34].

המהר"ץ מביא ראיות רבות מדברי הרמב"ם, שלא הלך אחרי אריסטו, ובהרבה ענינים הכריע רק על פי קבלת ומסורת חז"ל, אם כי בשיטת אריסטו אין מקום להנחות כאלו, כגון בענין בת כהן שנשאה לעם הארץ[35], או בענשו המר של הנואף, שימות בו בזמן ובאותם הענויים כמו האשה הסוטה, בצביית הבטן ונפילת הירך[36] וכדומה, שאין להם מקום בהגיון של אריסטו, ורק דברי חז"ל היו לו לעינים.

בפרק הרביעי סופר המהר"ץ ומונה פעולות הרמב"ם לטובת עמו,

30. במכתבו להרב ר' יהונתן הכהן מלוניל (בקובץ הנ"ל, עמ' יב א, ב, תשובה מ"ט): „והאל יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות, להראות העמים והשרים את יפיה, כי טובת מראה היא עד מאד...".
31. מו"נ, ח"ב פרק כ"ב.
32. שם, פרק כ"ג.
33. שם פרק ט"ו. ועי' הסוקר, שנה א, חוב' ד, עמ' 1—15; שם, שנה ב', חוב' ב—ד, עמ' 39—76.
34. עי' אצל אבן שמואל (הנ"ל בהערה 28), עמ' ק"ז, הערה 282, בנוגע להערצת הרמב"ם לאריסטו, וכן בעמ' קי"א, הערה 285.
35. דהיינו שאם נישאה לו, ערירים ישארו, תמות היא או ימות הוא (תפארת למשה, עמ' ט ד) על פי דברי הרמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פכ"ב הל"א).
36. הלכות סוטה, פרק ג' הלכה יז. ועי' הצפירה, שנה י"ח, גל' ל"ג, עמ' 129; במאמרו של רב צעיר, מאזנים, תרצ"ה, עמ' 398; תולדות חכמי ישראל, שולמן, ח"ג, עמ' 50; אוצר נחמד, ח"ד, עמ' 110.
37. עי' מבואו של אבן שמואל, למו"נ, חלק ראשון, כרך ב': תורת התארים וכו'.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

כמו מלחמתו נגד ההגשמה [37], נגד הקדמות של אריסטו [38], הישגו בקביעת י"ג העיקרים [39], התנגדותו החריפה לאמונות הטפלות [40], שרובן מדרכי האמורי וה„צאב" יסודן, ואין להן יסוד באמונה הישראלית.

כן דוחה המהר"ץ את התקפת שד"ל, שנעזר בדברי רבנו שמואל הנגיד, שכל מחלוקת שהיא בדעות לבד לא נגזר בה הלכה כדברי פלוני, והרי אלה הם גם דברי הרמב"ם [41] כמו שביאר ג"כ בענין מתי יחזקאל [42] אלא ששיטת הרמב"ם היא כי בפרטי הדברים, כגון להאמין אם לאנשי דור המבול יש חלק לעולם הבא או לא, בוודאי אין מקום לפסוק הלכה, אבל ביסודות הדת בוודאי ובוודאי שיש הבדל. אם נתקלקלה לאיש אמונתו, כי אז שחיטתו פסולה [43], וכן אינו יכול לבטל את רשותו לענין עירוב [44], וזה הוא ההבדל בין חוטא סתם לחוטא מסוג הכופרים [45].

גם בנוגע לעיקרים שקבע הרמב"ם הוסיף המהר"ץ, שישנם עוד עיקרים שאינם בכלל הי"ג, כמו אמונת החידוש [46], ענין הבחירה החפשית [47], והעיקר הגדול להאמין בתורה שבע"פ [48] וביחוד שעיקרן של המצוות אינן רק רפואות

38. עי' במברגר, Das Sistem des Maimonides, ברלין 1935 ; אבן שמואל, בהקדמה, לח"ב, כרך א'.
39. עי' דוד ניימארק, תולדות העיקרים בישראל, ח"ב, אודיסה, תרע"ט, וכן במאמר רב צעיר, מאזנים תרצ"ה עמ' 398.
40. הלכות עכו"ם, פי"א הלכה ט"ז ; דבריו בפירוש המשניות, מסכת ע"ז פרק כל הצלמים ; מו"נ, ח"ג, פל"ז, ועוד.
41. בפירוש המשניות לפרק חלק ; בספר המצוות, חלק ל"ת, קל"ג.
42. עי' במאמר תחיית המתים שלו (בקובץ הנ"ל, חלק איגרות הרמב"ם, עמ' ט), שבמקום שחכמי התלמוד חולקים, מותר גם לאחרונים להכריע כאחד מהם, שבו יבחר, דהיינו אם הכל היה במראה הנבואה או תחייה ממש, אך לא בפסוקים בדניאל, ששם הכל ברור, שמדובר על תחית המתים ממש.
43. הלכות שחיטה, פ"ד, הלכה ט"ז.
44. הלכות עירובין, פ"ב, הלכה ט"ז.
45. על המשנה דסנהדרין, פח ב, חומר בדברי סופרים מבדברי תורה, עיי"ש בפירוש המשניות.
46. עי' בציון הנזכר בהערה 42.
47. כבשמונה פרקים שלו וגם בהלכות תשובה פרק ה', והוויכוח עם הראב"ד בענין זה — ידוע.
48. ראה לעיל הערה 45, ובמאמר תחיית המתים.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס : 317 הודפס ע"י אוצר החכמה

הנפש [49], מפני שמרפאין חולי הנפש, ועל כן ראוי לו לאדם שיתעסק בעוה"ז או בתורה, כדי שתושלם נפשו בחכמתה, או במלאכה שתועיל לו בהתמדת המציאות [50], וכל הפרק הזה הוא מעין הכנה לפרק הבא, שבו חזר להסיר תלונות המשתד"ל, בארבע הנקודות הראשיות שלו.

בפרק החמישי מגיב המהר"ץ על 4 התלונות של שד"ל, והן:

א) אמונת הרמב"ם במהות הנפש, שהיא רק מעין כח הכנה לבד.
ב) שתחיית המתים היא רק לצדיקים.
ג) שתחיית המתים היא רק לנפש ולא לגוף.
ד) שהרמב"ם לא זו בלבד שלא המתיק את המרירות שבחז"ל נגד האומות אלא גם הוסיף פרוץ על העומד. בראשונה הוכיח המהר"ץ שהנחתו של שד"ל „יען אין מאמונת ישראל להאמין שיעניש ה' את העמים על עבודה זרה, כי אם על החמס ועל הגזל ועל כל אשר בין אדם לחברו לבד", בטעות יסודה, כי הלא ע"ז היא בכלל שבע מצות בני נח, וגם ברכת השם ואבר מן החי אינן מן המצוות שבין אדם לחברו, והמהר"ץ מסיק על יסוד דברי הרמב"ם [51] כי בכל העבירות, גם אם בית דין של מטה אינו מעניש עליהן, עכ"פ יש עונש מן השמים ומזהירים את בני נח עליהן.

בטענה נגד הרמב"ם, שלא המתיק את המרירות וכו', מצא המהר"ץ סתירה מיניה וביה, שמצד אחד מאשים אותו שד"ל שנמשך אחרי דעות אריסטו, ומצד שני הוא חושד בו שהוא שונא את האומות ומוסיף מרירות על מרירות. זאת ועוד, הרמב"ם כתב להלכה שחכמי [52] וחסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא, ואף הדגיש זאת במכתבו להדיין ר' חסדאי הלוי [53].

49. עי' בפרק י"א מהלכות עכו"ם הלכה י"ב.
50. בפירוש המשניות לסנהדרין, על המשנה דמשחק בקוביה, דף כד ב.
51. עי' הלכות מלכים, פרק ט', הלכה א', שם מדבר הרמב"ם על שבע מצוות בני נח. ושם, פרק י', הלכה י', הוא פוסק כי בכל מקום שכתוב שעכו"ם חייב מיתה כמו בשביתת שבת, הכוונה היא שמודיעים לו על זה, אבל אינו נהרג, ואם אין עונש בידי שמים, לשם מה ההודעה?
52. לדוגמה בהלכות מלכים, פרק ח, הלכה יא: „כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעוה"ב". ועי' גם בהלכות עדות, פרק י"א, הלכה י'.
53. המהר"ץ מצטט דבריו: „הוי יודע דרחמנא ליבא בעי, ואחר כונת הלב הן הן הדברים, וע"כ אמרו חכמי האמת חסידי האומות יש להם חלק לעוה"ב, אם השיגו מה שראוי להשיג, ואין בדבר ספק שכל מי שהתקין עצמו ונפשו,

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

את דעתו של שד"ל כי לפי הרמב"ם כל מי שאין אמונתו כאמונתנו לא נצטוינו לאהבו, שולל המהר"ץ נמרצות, ומוכיח כי הרמב"ם הזהיר בספריו על מדת היושר והרחמנות כלפי המין החי, ובמיוחד כלפי המין האנושי [54].

על טענתו שלפי הרמב"ם אין התחייה לרשעים אלא לצדיקים, מגיב המהר"ץ, שאמנם כן הוא, אבל תלונתו איננה מכוונת נגד הרמב"ם אלא נגד קדמונינו, שאף הם סבורים כך [55] ואם כן לא קילקל הרמב"ם דבר באמונת ישראל שהיתה לפניו.

לגבי עיקר תלונת שד"ל, כי לדעת הרמב"ם תחיית המתים היא רק לנפש ולא לגוף, ומזה יוצא כי לית דין ולית דיין, מאחר שיאבד זכרו של הרשע ולא יהיה מי שיקבל את העונש, מביא המהר"ץ דעות המפרשים הרבים שדיברו בזה. בספר „תחיית המתים" להרמב"ם עצמו כתב מפורש שהוא מאמין בתחיית הגוף והנפש, ומי שידון אותו אחרת עתיד ליתן את הדין. הסבה שלא האריך בנקודה הזאת בספריו [56], מכיון שהתחייה היא כולה בדרך נס, ללא כל הגיון מטעם השכל האנושי, כמו שמפורש בדניאל שיקוצו ישני עפר, ומי שאינו מאמין בתחייה הזאת הוא כופר לפי הרמב"ם, ואין דת ואין דבקות למי שאינו מאמין בזה [57]. הנחת הרמב"ם שכל אדם מוכרח למות בהכרח, כי הנסים של התחייה לא יתמידו, אינה מתנגדת איפוא למה שאמרו חז"ל [58] שצדיקים אינם חוזרים לעפרם, כי שם מדמה אותם למלאכים, והמדובר איפוא על קיום נפשם ולא על גופם [59].

את טענת המשתד"ל כי בהשכלה יכולים להשיג עולם הבא, וממילא גם הרוצח והנואף יוכלו לקנות לעצמם עוה"ב על ידי השתלמותם במושכלות וכו', דחה המהר"ץ בצורה נמרצת, שכן לדעת הרמב"ם צריך האדם להיות בעל מדות טהורות, כדי שיגיע להשתלמות במושכלות, שגם הם אלקיות,

בכשרון המדות וכשרון הדעות באמונת הבורא יתברך, הוא מבני עולם הבא . . .".

54. עי' מו"נ, ח"ג, פרק ל"ט, וביד החזקה סוף הלכות עבדים, דעת הרמב"ם על עבד כנעני.

55. עי' בתענית ז א; סנהדרין צב ב, בדעת אלו שאמרו שמתי יחזקאל לא היו ראויים לתחייה, כי כפרו בתחייה, זאת אומרת שצריכים להיות ראויים לתחייה, ועיי"ש במקורות שצוינו ע"י המהר"ץ.

56. עי' בתשובת מהר"מ אלשקר, סימן קי"ז, שהיא קלסית בנוגע להגנת הרמב"ם.

57. בהקדמתו לפרק חלק.

58. פרק חלק, צב א.

59. הקב"ה יעשה להם כנפים וכו'.

ובלי שלימות המדות לא יגיע אדם לחכמה שלימה איזו שתהיה.

בפרקים אלה מזכיר המהר"ץ את חיבורו „תועלת ספרי הרמב"ם" שטרם נודע לי על מציאותו [60].

בפרק הששי דן המהר"ץ בדעת הרמב"ם על הנפש אם היא באמת רק כח הכנה לבד, כפי שהבינו אותו מתקיפיו, וכן בהסרת תלונת המתאוננים שטענו שלא בסבי טעמי [61], והאשימו את הרמב"ם בהתרסה נגד דברי חז"ל. מהר"ץ מוכיח שטעו בשתים ולא עלתה להם. בראשונה בירר שאפילו אם נאמר ששיטת הרמב"ם שהנפש היא רק „כח הכנה" לבד, אין לבוא עליו בטרוניא, שכן גם להנחה זאת ישנן סמוכין בבעלי המסורת [62], כגון בעל העקדה [63] ובעל העיקרים [64], אך טענת המהר"ץ היא שמתקיפיו שגו, שכן שיטת הרמב"ם מנוגדת לזה, ובהלכות יסודי התורה [65], בפירוש המשניות [66] ובמורה נבוכים [67], הוא מוכיח [68] על יסוד סמוכין קדומים שהשכל נברא, וענין יצירה ובריאה אינו נופל על כח לבד אלא על הנמצא במוחלט במציאות [69].

60. אלא אם נאמר שכונתו היא לחלק השני מספרו דרכי משה.
61. שבת פט ב: „לא בסבי טעמי ולא בדרדקי עצה", בשיחה שבין הקב"ה ואברהם אבינו, עיי"ש.
62. עי' מורה נבוכים, ח"א, פרק שבעים, על הדעת שבחז"ל.
63. בראשית, שער ששי, והוא מסתייע ממו"נ, ח"ג, פרקים י"ד, נ"ט. ועי' במיוחד בשער ס"ח, פרשת אמור, בענין נר ה' נשמת אדם. על תולדות ושיטת בעל העקדה (ר' יצחק עראמה), עי' בספרה של שרה הלר־וילנסקי, ר' יצחק עראמה ומשנתו, ירושלים ותל־אביב, תשט"ז.
64. במאמר ד', פרק כ"ט, ועיי"ש כיצד הוא מסביר מחלוקת ב"ה וב"ש (עירובין יג א) בענין נוח לו לאדם שנברא או שלא נברא, שאם הנפש היא היולית בעת הבריאה, והאדם משלימה, אז נוח לו שנברא, אבל אם הנפש היא עצם רוחני ושלמה כשלעצמה, ועל האדם רק לשמרה שלא תאבד, אז נוח לו שלא נברא, כי כל פעולתו היא מוגבלת לשמירה אבל לא לעליה.
65. פרק שלישי הלכה ט', ופרק רביעי הלכה ח'.
66. לחגיגה פרק ב', משנה א', שהשכל של האדם נקרא: „כבוד קונו", ועי' שו"ת מהר"ץ, ח"א סי' ב', וכן הצפירה תרמ"ט, גל' 133, עמ' 545.
67. בח"א פרק ז', ובחלק ב' פרק כ"ז, בענין חדוש העולם — יסוד התורה כולה, עיי"ש.
68. בסוטה ג א, שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות. ור"א היימן (בערך: אין אדם) מציין לעיין בזוהר פרשת חיי שרה, דף קכ"א, ובתוספתא שביעית פ"ב.
69. על זהות המושגים: נפש, שכל, נשמה, עי' היטב בדברי המהר"ץ בפנים.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

בנוגע ליחס הרמב"ם לדברי חז"ל [70] מדגיש מהר"ץ שרק בשלשה מקומות יש כביכול מקום לטעון עליו [71], אך גם שם יווכח המעיין שמשה אמת ותורתו אמת, ואין בדבריו דופי, כפי שהעידו עליו הרמב"ן ומהר"ם אלשקר [72].

בסיכום הדיון בספרו „תפארת למשה" נזכיר כי הפרק השמיני בספרו „משפט ההוראה", מוקדש אף הוא להגנת הרמב"ם [73].

ספרו „דרכי משה" מחולק לשלשה ענינים. בארבעת העמודים הראשונים הוא מטפל בהסרת דבת שד"ל כי אריסטו מדבר מתוך גרונו של הרמב"ם, בארבעת הפרקים הראשונים שבספר המדע, ומקורותיו אינם מכתבי הקדש ומדברי חז"ל. ומוכיח כי מקורם במקרא או בדברי חז"ל [74]. לקורות הכתות מוקדשים כ"א עמוד, לבסוף הוא מסביר ב־10 עמודים את התועלת בספרי הרמב"ם להשלמת חכמת התורה [75]. לספר „דרכי משה" נספח קונטרס, „תפארת לישראל" נגד עלילת הדם בדמשק, שהסעירה את העם היהודי בימים ההם.

מדי דברי בשד"ל ובני דורו ובגישתם המיוחדת לנכסי האומה, התנ"ך והתלמוד [76], אציין משפטים מספר על המשכיל הקיצוני המכונה בשם

70. עי' רבי אברהם בן הרמב"ם, מלחמות השם, הוצאת מרגליות, ירושלים תשי"ג, במאמרו על אודות דרשות חז"ל, עמ' עט—צח, ובציונים הרבים שם.

71. במו"נ, ח"א פרק נט, על דברי ר"ח: „ומי יתן והיו כל המאמרים כמותו"; שם, ב כו, על רבי אליעזר הגדול, שנראה כאילו הרמב"ם חשד בו במה שבהחלט לא הי' בו (קדמות העולם); שם, ב ל, על דברי ר' יהודה בר סימון שהיה סדר זמנים קודם לבריאה, עיי"ש, שלפי הרמב"ם זה דבר מגונה. אך אין מקום לתלונה פה, כי הרמב"ם נתכוון לומר, שלו לא היו חז"ל מלבישים את דבריהם באגדה, בלבושים שונים, לא היו יכולים לטעות בהם, וזה היה מסיר הרבה מכשולים, אבל בוודאי שטעמם ונמוקם עמם במה שעשו. ואת דברי ר"א הגדול לא הבין, כי לא יתכן שמדבריו ישמע, שכאילו מאמין בקדמות העולם, ממילא לא זכה להבינו, וכן בענין ר' יהודה בר סימון, עיי"ש.

72. הרמב"ן, באגרת קנאות (כבהערה 26), עמ' ח, ט, י; מהר"ם אלשקר, שו"ת, סי' קי"ז.

73. עי' בספרה של שרה רוסטבסקי־הלפרין, „שד"ל והתנגדותו להרמב"ם", הוצ. דביר, ת"א תשי"ד.

74. כאן מאריך המהר"ץ להסביר דברי הרמב"ם במורה נבוכים, ח"ב, פרק טו.

75. ראה לעיל בהערה 60, שאולי התכוין לכך המהר"ץ ב„תפארת למשה".

76. עי' החלוץ, א, 49; ב, 49—50; דברי אברהם קרוכמל, בן הרנ"ק, החלוץ, ב, 63—93; דור דור ודורשיו, ב, 190—193; חטאת נעורים, כל כתבי ליליענבלום,

הדפסה ברוולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 321 הודפס ע"י אוצר החכמה

„וואלטער הגאליצאי"[77], יהושע העשיל שור מברודי[78], בעל „החלוץ"[79], ששלח את חציו הארסיים בצורה סטירית[80] בגדולי הרבנים[81] והמשכילים[82], ובמיוחד כנגד מהר"ץ. יה"ש שהיה עשיר[83], התנהג בעזות[84] ונגח על ימין ועל שמאל. הרבנים הממוצעים הם[85], לדעת יה"ש, גרועים יותר מהקנאים הגדולים, מסוגם של ר' אברהם טיקטין ורבי שלמה קלוגר[86]. יה"ש היה חריף גדול ובקי בשני התלמודים ובספרות ישראל, ובידיעותיו הרבות השתמש לקנתר ולהוקיע את הישן, עד שכמעט הוציאו לגמרי מפני החדש. הוא שלח ידו בקדש הקדשים בתנ"ך, על אפם ועל חמתם של המשכילים, שראו בו מהרס ומגיה ללא כל הכרח אלא מסברא גרידא[87].

אוצר החכמה

ב, 336 (מציוני קלוזנר, בהיסטוריה של הספרות העברית החדשה, ח"ב, עמ' 115—117).

77. כך קורא לו רפאל קירכהיים, ויה"ש בעצמו מצטטו, החלוץ, ד, עמ' 19. כוונת קירכהיים היא כי כמו שהאנציקלופדיסטים הצרפתיים שלחו ידיהם ללא רסן ופגעו בקדושת התנ"ך וגם בתורה שבע"פ, כך נהג גם יה"ש, אך יה"ש רואה זאת מעין מחמאה לעצמו.

78. עי' תולדות יה"ש, מאת זיידל, דרוהוביטש תרנ"ח (קלוזנר, שם, עמ' 63—87).

79. יצא לאור בהפסקות בשנות: 1852—1889, ובס"ה הופיעו שלשה עשר כרכים.

80. כנראה שבזה היה תלמידו של יצחק ארטר, שמגמתו היתה להוקיע את המסורת בצורת סטירה. ארטר שחי בברודי בשנות 1831—1851, היה בידידות רבה עם יה"ש.

81. עי' החלוץ, ד, עמ' 8—10.

82. שם, וגם בח"ג, עמ' 151; ה, עמ' 8—11. את ר' זכריה פראנקל הוא מעדיף לקרא בשם: זכריה היוני (ד—19).

83. את עזבונו הגדול השאיר לבית מדרש הרבנים בווינה, ועיין אצל קלוזנר, שם, עמ' 70, הע' 28.

84. משלי יח כג: העשיר יענה עזות. וגם המדה של חז"ל לעשירים (מנחות פו א: מקמצין) היתה בו.

85. כך הוא קורא לרבנים התורניים — משכילים (עי' אחורי הפרגוד, החלוץ, ח"ד, עמ' 1—21).

86. במאמר הנ"ל, המוקדש כולו לזלזול הורים ומורים, הוא מזכיר את שני האישים האלה, ואת רש"ק — שהיה גם רבו, ד—16 — פער פיו לקרא בר"ת: שק"ר, ופגע גם במהרי"ק, בעל שלחן ערוך, בציינו אותו בר"ת: רי"ק — ר' יוסף קרו, ועפרא לפומיה דהאי גברא (עי' חוברת ג', עמ' 19).

87. קירכהיים, בספר Universalle Israelit ויה"ש מצטטו, חלק ד', עמ' 19

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 327 הודפס ע"י אוצר החכמה

בשיחה שבין רב גאליצאי ובין החלוץ[88] ניהל יה"ש וויכוח — וכמובן הוא השואל וגם המשיב — על מטרת הרבנים שבדור. בעיקר טען כנגד החומרות שהעמיסו, לדעתו, על המוני העם. למטרת וויכוחו השתמש בדברי בעל ה„חתם סופר", המובאים בדרכי ההוראה של המהר"ץ[89], והוסיף שגם הרב הנאור — מהר"ץ — אחז בשיטת המחמירים[90]. בדבריו על מהר"ץ כתב: „מדי קראי עלה עשן באפי וחמתי בערה בי, ואקרא: הלא זה הרב אשר אמר בקונטרס מנחת קנאות[91]: ות"ל במדינתנו הכל עומד עדיין בעינו הראשון באשר נוגע לאמונה ודת, עכ"ל זה כרגע קרא[92] „בעוה"ר בזמננו הדור פרוץ", ועד ארגיעה קורא בקול: „איכשר דרא", כי הנה כיריעה ביד הרוקם, ברצותו מיישר וברצותו מעקם, כן האמת ביד זה המתחכם, ברצותו מחליק לשון וברצותו מתנקם; עיניו לנוכח מביטות ויסדר דבריו לכל אחד ואחד לפי כחו — בהשיבו לשואליו הרבנים, הוא יושב על כסא דין, והוא עד ובעל דין, ולפי משטרם יעשה להם דין, ועוד מעט ופנה לענינים אחרים, והוא קם מכסא דין ויושב על כסא רחמים, ומתמלא חסד ורחמים, ברוך בעל הרחמים. האלקים, טוב לב מהכיל ותם לבב מעדת רבנים מתחכמים כמוהו. הלא גם הדברים המעטים אשר קראת באזני מתוך ספרו החדש[93] יעידון ויגידון על דרכו ותכונתו, איש אשר גילה את דעתו בשבח מכתבי הרב הכהן הגדול הרנ"ק זצ"ל, ועל נבואות אחרונות ישעיה[94] ועל איזה מזמורי תלים, ובשבח ספרו הנכבד מורה נבוכי הזמן (הקדמה למאמר אמרי בינה), לא בצדק ולא ביושר הכחיד את שם החכם צונץ תחת לשונו, ויזכיר את דבריו (מאמר אגרת בקרת) על שם בעל הספר, ולבבו לא כן חשב, כאשר מצא

(כבהערה 77).

88. החלוץ ח"ג, תרי"ז, במאמר הראשון.

89. ח"ב, סימן ו'. שם הורה החת"ס למהר"ץ, כיצד יש להזהר בדורנו, שלא לפתוח פתח של מחט לפורצי הדור, ושם מובאים דברי בעל נודע ביהודה, בענין השחתה בתער.

90. בשו"ת מהר"ץ, לענין טומאת כהנים, סימן כ"ג; בענין פאה נכרית, סימן נ"ג; ובענין סחורה בדברים האסורים, סימן ע"ג.

91. דוקא שם מדבר המהר"ץ על המצב שהוא ברע, ודורש מהרבנים להציל את הנוער היהודי בעוד זמן, עיי"ש.

92. בסוף תשובה כ"ג, בענין טומאת כהנים, כנ"ל.

93. כנראה שהתכוון לספר אמרי בינה, ח"ב משו"ת מהר"ץ.

94. המעיין יראה בשעה שהציב את מהר"ץ לעומת שי"ר, הוכיח מהר"ץ את שי"ר על זה. וראה לעיל בפרק תשיעי על יחסי מהר"ץ ורנ"ק, הערה 62.

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

לנכון לומר עם תשובותיו אלה אשר הבאת לפני. הפכפך הרב הזה ודעותיו משתנות ככרום, ומי יתן וישים אל לבו כי כרום זלות לבני אדם...".

יה"ש בחר לו תשובות מספרי שו"ת שונים כדי לשימם לחוכא ואטלולא, ושוב קלע את חציו נגד מהר"ץ, ומתשובותיו בחר להזכיר ענין קריאת ספרי חכמה בשבת (סימן יב), מילת נפלים (סימן כז), מכירת ספר תורה לבתי ערכאות (סימן לב), הספקת מזון לחיילי המדינה בימי הפסח (סימן לח), ובדין אם מותר לאשת כהן מעוברת להיכנס לאהל המת (סימן נח).

במאמרו „אחורי הפרגוד" (החלוץ ח"ד עמ' 1—21) הוא מוקיע את מהר"ץ ואת שי"ר, ביחד עם ר' אברהם טיקטין מברעסלוי, ואת רבו הוא — רבי שלמה קלוגר, לפי הסטירה שלו הוזמן שי"ר להופיע לפני וועדת הרבנים, שהמהר"ץ שימש לה למתורגמן, ושם התנצל על דבר „תלמודא דבבלאה"[95]. יה"ש שם בפי המהר"ץ את תגובתו: „בי נשבעתי כי צחוק עשה לנו הרב — שי"ר נקרא שם בשם: מלך הכבוד, כי הקפיד על כבודו, כידוע — בהתנצלותו על דבר תלמודא דבבלאה, משל למה הדבר דומה לגנב אחד אשר נמצאה הגניבה בידו והושבה לבעלה, וכאשר קראו העומדים אחריו: גנב! גנב! ענה ואמר: הגנבה הושבה לבעלה, ולמה זה תקראו אחרי: גנב! נוסף לזה, הלא הלכה רווחת בישראל, האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ועתה שפטו נא מורי ורבותי, אם בלבב שלם שב הרב הזה ופנה לאלהים! הזאת תקרא חרטה, אם תחת אשר בראשונה הוציא דבת תלמודא דבבלאי, עוד הרע באחרונה ורגז ושחק על המחזיקים בדבריהם ז"ל, שכל האומר דקדוק זה לא אמרו הקב"ה הוא בכלל דבר ה' בזה, וגלה

95. שי"ר סיפר על הענין הזה לר' שלמה ראזענטהאל (אוצר נחמד, לרי"י גרינוואלד, ניורק תש"ב, עמ' 86): „...איך בא לפניו [לפני בעל החת"ס — המעתיק] בחור אחד מפרג לקבל הסכמה על איזו מחברת, וספר לו עלי את אשר כתבתי פעם בכרם חמד לבזות את התלמוד בבלי ח"ו, ואמרתי שם על מאמרם ז"ל: מאי בבל, בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד (סנהדרין כד), שהוא לגנאי, ולא כדברי התוספות שהוא לשבח, וכשמעו זאת אנשי פרג העריכו כרגע מכתב להשרים, אשר אין רצונם לקבל איש מארץ אחרת ויעתרו להם. ושאלני הגאון נ"ע על כל הדברים האלה ומה ענינם, ומתוך דבריו היקרים ראיתי כי יפג לבו ולא האמין למוצא דבה הלזו...". ועי' גם בספרו תולדות משפחת ראזענטהאל, עמ' 90, וכן החלוץ, ד, עמ' 14, שם שם בפי „מלך הכבוד" (שי"ר) את המלים האלה: „וכשם שחזרתי בי ובטלתי דברי על תלמודא דבבלאה וכשם שחזרתי בדבר הקהלת... כן הנני עומד לחזור בי גם ביתר הדברים...".

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

דעתו כי חלק ב' מישעיה, היינו מקאפיטעל מ' ואילך, לא ישעיה אמרו אלא נתחבר בבבל, וספר הקהלת אינו מעשה ידי שלמה המלך עליו השלום, ואמר עם ספרו כי איזה מזמורי תלים לא דוד אמרם, כי נאמרו בזמן מאוחר הרבה, וכדומה לאלה דברים זרים ומרים, האצדק איפוא אם אומר בפה מלא: הרי זה טובל ושרץ בידו!".

במקום אחר הוא כותב על מהר"ץ [96]: „אמנם לא אוכל התאפק להעיר בזה על רצ"ח כי הוא צחוק עשה לנו בספריו, נפשו חשקה בהלכה למשה מסיני, כי צלחה עליו רוחו של הר' חיים הלוי [97], וכל חפצו וכל עמלו לפענח צפונות ולגלות הל"מ נסתרות, וכבר אמרו יגעת ולא מצאת אל תאמן... היוצא לנו מזה המאמר האחרון כי הרב בפחזותו איחר זמן המסורת, באמרו שהיא מזמן הגולה או מזמן בית ראשון...". ולבסוף דבריו על המהר"ץ ושי"ר: „הנה פה מצאתי מקום נכון להרחיב קצת על עדות התפשטות הלמוד מישיבות בבל, ובראשונה על דרכם של הגאונים בתלמודא דבני מערבא, כי ראיתי שני רבני הדור מנגחים זה לזה בדבר האחרון הזה, ושניהם לא ירדו לעמקו ולאמתתו [98]...".

בכל עת ובכל שעה התקיף יה"ש את מהר"ץ, כי בו, ודוקא בו, ראה את החלוץ האמתי, שידע להלחם בתכסיסי מלחמתם של שור וסייעתו, ועל כן ירה בו את חציו השנונים.

בסוף הפרק נעמוד על יחסו של החוקר יצחק מרדכי יוסט [99] אל מהר"ץ חיות. ר' יעקב בודק [100], מציין בהוספותיו לקורות העתים [101]: „וכן

96. בחוברת רביעית, עמ' 42.
97. עי' בשה"ג, ח"ב, עמ' 38, כמצוטט בהחלוץ, שם, שם.
98. בחוברת החמישית, עמ' 35, ואם אמנם אינו מזכיר את שמותיהם, אך מהתוכן ניכר למי מתכוון. ועי' בספרו של הרי"י גרינוואלד, הראו מסדרי הבבלי את הירושלמי, ניורק תשי"ד.
99. על תולדותיו עי' J.E. כרך 7 עמ' 296—297 ובציונים שם.
100. כידוע היה אחד ה„רואים", שעמדו לימין מהר"ץ בריבו עם שי"ר, ושמר לו אמונים עד יום מותו (לפי כוכבי יצחק, חוב' כא, נפטר בטשרניב"ץ במגפה, ואילו לפי קרית ספר, שנה א', עמ' 153, הערה 3, נפטר בלבוב. הוא שכתב תולדות מהר"ץ וספריו, כנספח לספרו של טריביטש (ראה הערה הבאה), ומשם הועתק גם להמגיד ולכוכבי יצחק, כמו שכבר ציינתי במקומות אחרים.
101. לאברהם טריביטש־חיות. לספר אין פגינציה (לבוב תרי"א). הציטטה היא מעמ' 15 לפני הסוף.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 325 הודפס ע"י אוצר החכמה

היה לי פעם בנסעי בחברתי לבראדי, וכאשר באנו בלילה בעיר זלאטשוב במלון, הלכתי לנוח על מטתי, וקראתי בכרך השמיני[102] של ספר קורות היהודים[103], מהרב החכם הגדול ר"מ יאסט נ"י, אשר היה אתי אז, בדרך, למען קרוא בו עת אשר יחנו הנוסעים ויתנו מספוא או ילינו — וכאשר ראה הרב חיות ספר זה בידי, שאל אותי על עניגים מענינים שונים הכתובים בספר זה, איך היטיבו בעיני, ואם לא זכרתי אותם כרגע, אמר לי: הלא הם כתובים לפניך בכרך זה, בדף זה, או בהערה זאת, ודבר עמדי מכל השבעה כרכים הראשונים אשר קראתי, כאילו היו מונחים פתוחים אז לפניו...". מכל זה נראה שמהר"ץ עבר בקפדנות רבה על ספרו ההיסטורי של יוסט. ודוקא במחקר ההיסטורי והתרבותי, ניתן להכיר היטב את הרוח השורה על הכותב ואת גישתו לקדשי האומה, וידע מהר"ץ, את רוחו ונפשו של יוסט בזה. ונוכל אולי להבין את הערת הכותב ב„אוריענט"[104]: „יאסט נטה אזן לאחד מידידיו הגאליציאיים, ממתנגדי מהר"ץ, וכדבריו עושה יאסט, מקנתר הוא את כל החכמים, וזה בוודאי לא יוסיף פאר והדר לעתנו. יאסט אפילו אינו יודע את מהר"ץ על נכון, כי מהר"ץ משתדל לא להפגש בו...". אם אמנם אנו רואים, ממכתבו של יוסט[105] שברית היתה כרותה בינו ובין מהר"ץ. יוסט השתדל לחדש את הברית, וע"כ כתב חמשה המשכים על „מבוא התלמוד" של מהר"ץ בעתונו של פירסט[106], ולדעת בודק הם ממש מעין תרגום שלם[107]. מכל מקום לא היה לבו של יוסט שלם עם מהר"ץ, והאשים אותו שאין

102. בסך הכל הופיעו תשעה כרכים בשנות 1820—1828.

103. פה פלט קולמסו של בודק טעות היסטורית מכריעה כי בכונה לא קרא יוסט לספרו בשם קורות „היהודים", אלא הישראלים, Kulturgeschichte zur Neuen Geschichte der Israeliten, כי לדעתו חדל העם היהודי להיות אומה מזמן חורבן הבית השני, ומאז אין אלא ישראלים בני דת משה (צינבערג, בחלק ששי, עמ' 23—24), וע"כ לא נתפלא לשמוע מפיו חירופים וגידופים נגד לוחמי מלחמת החרות נגד הרומאים. צינברג מדגיש שם, עד כמה נעשה יוסט היסטוריון, בעל חוש היסטורי עדין, לעבד נרצע, בכל מקום שדבריו נוגעים להתחלת הנצרות, ששם מתקבלות פתאום עובדות דוגמטיות כעובדות היסטוריות, מבלי לבדוק את אמיתותן.

104. שנת 1841, עמ' 54.

105. משנת תר"ב, וראה לעיל בפרק על יחסי המהר"ץ ורייפמן.

106. Or, המוסף הספרותי 1845, עמ' 251, 284, 327, 436, 553.

107. בהוספותיו הנ"ל, בעמ' 7, שלפני הסוף.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 326 הודפס ע"י אוצר החכמה

תוכו כברו[108], ואף דימה למצוא סבות להנחה זאת[109], כיון שמהר"ץ כיהן כרב בקהילה אדוקה, ואסור לו לצאת מגבולו ולגלות את לבו, וכן פחד מהר"ץ שאם יסטה מהדרך הרבנית ויגלה את מצפוני לבבו על התלמוד וכו', לא ימצאו קוראים לספרו, אך גינצבורג כבר דחה את דבריו והוכיח שמהר"ץ יצא בכל תוקף רק נגד שיטת הריפורמה הקיצונית, מסוגם של הולדהיים וחבריו, וגם אז רק לענין, ולשם השגת המטרה הסופית, להוכיח לעולם התורני־המשכילי את הדרך הנכונה ולהילחם באותם תכסיסי מלחמה שהמשכילים השתמשו בהם[110].

108. עי' התורה והחכמה, לרזיא"ל (ר' זכריה ישעיה יאללעש), ווילנא תער"ג, עמ' 478—479, בדברי קרייצענאך, חבר עורך לירחון ציון, על המהר"ץ: „... והנה אגיד ולא אכחיד כי היטב חרה לי על אשר נהפך לאויב לכל המבקשים טובת ישראל באמת, הגם שכבר פרחה צרעת לבו בהשגותיו על אנשים נכבדים כשד"ל ושי"ר, וכבר חפצתי להללו ולפארו במחברתנו, כאיש מופת העומד לנס חכמי הדור, אך אהובי דר. יאסט נ"י ידע בבירור שאין תוכו כברו ...". ועי' בדברי יוסט, Annalen 1841, עמ' 72.

109. שם, 1841, עמ' 72, מדבר יוסט באריכות על זה, ומביע דעתו שהמהר"ץ אינו משתדל לפקוח עיני בני עמו בגליציה, אלא להיפך מסכן את שמו הטוב בעולם הספרותי, כי כל אחד יודע שאם המהר"ץ רוצה הוא יודע לכוון את צעדיו, אלא שהמהר"ץ שלבו היה פתוח לכל ההתפתחויות של הזמן, נעשה בן לילה רודף דוקא לכל אלה שלא הפכו עורם כמותו, עיי"ש.

110. J.E. ח"ג, עמ' 660—661.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
מהר"ץ חיות - תולדות רבי צבי הירש חיות ומשנתו הרשקוביץ, מאיר עמוד מס: 327 הודפס ע"י אוצר החכמה